

MODERN POLITICS AND THE CONCEPT OF CITIZENSHIP: ENGLISH AND FRENCH MODELS

Adrian Claudiu Stoica

Assoc. Prof., PhD, University Politehnica of Bucharest

Abstract: The political representation theorized by some English philosophers and by Montesquieu concerned the separation and balance of powers. On the other hand, Rousseau believed in the general will. As a consequence, there are now two models of citizenship: according to the English tradition, citizenship was aristocratic and liberal at the beginning and became democratic afterwards, whereas according to the French vision, it had a democratic form before becoming liberal.

Keywords: modern politics, citizenship, the separation of powers, the balance of powers, general will.

Relevând rolul fundamental al instituțiilor în acceleara ritmului de dezvoltare al societăților europene, Nial Ferguson evoca opinia exprimată de Douglass C. North, John Wallis și Barry R. Weingast care distingeau două etape în procesul organizării comunităților umane¹. Cea dintâi a fost intitulată de ei „statul natural” sau „tiparul accesului limitat”, în cadrul căreia economia înregistrează o dezvoltare lentă, majoritatea organizațiilor depind de stat, guvernul este redus numeric și are o organizare centralizată iar relațiile sociale sunt subordonate intereselor personale și dinastice. A doua etapă reprezintă „tiparul accesului liber” care se remarcă printr-o economie dinamică, existența unei societăți civile variate, un guvern mai extins și având un grad mai mare de descentralizare, relații sociale întemeiate pe imperative impersonale cum ar fi promovarea supremației legii, respectarea dreptului de proprietate și egalitate (deși la nivel mai degrabă teoretic)².

Potrivit acestora, statele europene occidentale - dintre care se detașează Anglia ca inițiatoare a procesului - au realizat cele dintâi tranziția de la „accesul limitat” către „accesul liber”³. Anglia a parcurs un drum ascendent între momentul cuceririi normande și cel al

¹ Vezi Douglass C. North, John Wallis și Barry R. Weingast, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge, 2009.

² Niall Ferguson, *Marele Declin: cum decad instituțiile și mor economiile*, trad. De Lucia Popovici, Iași, Editura Polirom, 2016, p. 34.

³ *Ibidem*.

Revoluției Glorioase (1688), care a adus cu sine proclamarea *Declarației drepturilor* (1689) în urma căreia statul englez devenea prima monarhie constituțională din lume⁴. În acest interval au fost create instituții care au transformat Anglia într-un stat „matur” care susținea supremația legii în ceea ce privește elitele, condiția primordială de trecere către un „sistem cu acces liber”. Consecințele Revoluției Glorioase au fost numeroase, Parlamentul implicându-se tot mai mult în procesul dezvoltării economiei prin legiferarea încurajării industriei textile incipiente, adoptarea unor măsuri în favoarea împrejmuirii terenurilor agricole cu efecte notabile în eficientizarea agriculturii, a dezvoltării comunicațiilor în special prin intermediul canalelor. Marile evenimente s-au succedat cu repeziciune: Revoluția Glorioasă, Revoluția agricolă, punerea bazelor imperiului colonial, Revoluția industrială⁵.

Deosebirea fundamentală dintre Revoluția franceză din 1789 și revoluțiile din Marea Britanie și Statele Unite constă în rolul acordat conceptului de egalitate. Revoluționarii din Franța au evidențiat ideea că puterea este legitimată de voința poporului. Fără îndoială că, la începutul Revoluției, deputații din Adunarea constituantă (iulie 1789 – septembrie 1791) nu au îmbrățișat ideea unei participări directe a poporului la guvernare, însă suveranitatea acestuia a fost proclamată pentru a se realiza ruperea de Vechiul Regim. Ca urmare, puterile monarhului au fost drastic limitate în 1791, în anul următor fiind proclamată republica. În 1793, deputații cu vederi radicale, sprijiniți de conducătorii mișcărilor de stradă, și-au propus să instituie o republică populară. Pe parcursul mișcării revoluționare s-au confruntat două curente: partizanii unor schimbări bruște și fără echivoc și cei ai reformării instituționale limitate. Întrucât nu existau încă partide politice, scena politică era dominată de mișcări și curente conduse de doctrinari. Cluburile politice precum Clubul iacobinilor (în cadrul căruia se remarcă Robespierre și Saint-Just), Clubul cordelierilor (reunindu-i, printre alții, pe Danton, Marat, Desmoulins, Hébert) și Clubul Feuillants (în cadrul căruia se evidențiau La Fayette, Sieyès, Barnave) își disputau influența⁶.

În viziunea lui Robespierre, egalitatea, care se află mult deasupra libertății, trebuie să reprezinte ideea centrală a mișcării revoluționare. Pentru el, egalitatea nu reprezintă doar egalitatea în drepturi: evocă o egalitate „socială”, care presupune nivelarea averilor. Dacă nu ar exista această egalitate socială – credea Robespierre – libertatea ar fi pusă sub semnul întrebării, întrucât cei mai bogați și-ar impune controlul asupra celorlalți. Prin urmare, el nu anulează ideea de libertate din Declarația din 1789, prin care i se garantează individului libertatea de exprimare și conștiință, siguranța, dreptul de proprietate sau egalitatea în fața legii. Privitor la organizarea instituțională, Robespierre a fost un susținător decis al ideilor lui Rousseau. Așadar, suveranitatea este deținută de popor, „unit în corp politic” și se exercită prin așa-numita „voință generală”. Această voință generală constituie manifestarea „consimțământului unanim” și, în consecință, niciun fel de critică nu este permisă, iar orice formă de opoziție trebuie, în mod legitim, înlăturată. În consecință, el a combătut viziunea

⁴ Adrian-Claudiu Stoica, *Europa la apogeu: o viziune istorică asupra lumii moderne europene*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015, p. 175.

⁵ Niall Ferguson, *op. cit.*, pp. 35/42.

⁶ Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 323.

liberală asupra echilibrului între puteri în vederea instituirii moderației politice, considerând că acestea ar fi inutile în contextul manifestării voinței generale a poporului⁷.

Practica politică a demonstrat faptul că libertatea și egalitatea nu pot funcționa, în același timp, într-un registru absolut, una anulând-o pe cealaltă. În schimb, în „doze” rezonabile, acestea „se susțin reciproc”. Într-o societate care ar întrona o libertate fără limite egalitatea ar dispărea, cei puternici impunându-și voința în detrimentul celor slabi. Pe de altă parte, o societate „perfect egalitară” ar putea fi instituită numai în absența libertății. Indiscutabil, cele două exemple evocate nu se referă la realități palpabile: e imposibil să ne imaginăm societăți perfect libere sau perfect egalitare. Însă, liberalismul „sălbatic” al primei etape a Revoluției industriale reprezintă expresia manifestării unui gen de libertate care îi favoriza pe unii în detrimentul altora, în timp ce egalitarismul instaurat în statele devenite comuniste în secolul XX, a putut fi menținut doar prin forță și teroare. Într-o democrație funcțională trebuie căutat un echilibru între cele două concepte⁸.

Revenind la Robespierre, acesta a fost, fără îndoială, un radical, însă, în timpul Revoluției s-au manifestat două curente care au reprezentat expresia extremismului revoluționar: hebertiștii și babuviștii. Jurnalistul Jacques-René Hébert împreună cu susținătorii săi și-au pus amprenta asupra vieții politice în intervalul 1792 – 1794. Hebertiștii au promovat o viziune antiliberală fără echivoc, pronunțându-se pentru anularea dreptului la proprietate, înscris în Declarația de la 1789. Ei considerau că libertatea politică nu poate exista atât timp cât se păstrează inegalitățile în ceea ce privește averea, amplificate de libertatea economică promovată de deputații burghezi. Referitor la organizarea instituțională, hebertiștii promovau o structură politică de tip „comunal”, inspirată din Comuna din Paris, menită să permită punerea în aplicare a democrației directe. O altă doctrină revoluționară extremistă, „babuivismul”, fondată de Gracchus Babeuf, reprezintă expresia dorinței de a întrona între oameni egalitatea deplină. Babeuf se pronunța pentru eliminarea tuturor privilegiilor, abolirea proprietății private și crearea unei societăți întemeiate pe colectivizarea bunurilor⁹.

Deputații stării a treia nu susțineau constituirea unei republici populare, în anul 1789, când Stările Generale au fost reunite la Versailles. Ei făceau parte din rândurile burgheziei și considerau că poporul nu era capabil să conducă. Însă, la doar câteva săptămâni distanță, s-au pronunțat tocmai pentru proclamarea suveranității poporului. Analizând acest context politic, merită să subliniem diferența de tratament, în raport cu puterea conducătoare, între burghezia franceză și cea engleză. Burghezia din Anglia făcea parte din tabloul politic al regatului, deputații săi fiind aleși în Camera inferioară, în timp ce burghezia din Franța nu dispunea de niciun drept politic, fiind desconsiderată atât de către rege cât și de către nobilime. În context, reprezentanții burghezi ai stării a treia, urmăreau, în momentul declanșării Revoluției, atât înlăturarea privilegiilor feudale cât și instituirea unui regim

⁷ *Ibidem*, pp. 324-326.

⁸ Lucian Boia, *Mitul democrației*, Ed. a 4-a, București, Humanitas, 2016, pp. 39-40.

⁹ Oliver Nay, *op. cit.*, pp. 328-331.

parlamentar prin intermediul căruia să le fie recunoscute drepturile și să fie combătut absolutismul regal. La 6 iulie, Adunarea națională a devenit Adunare constituantă, iar la 4 august deputații au votat eliminarea privilegiilor. Nu și-au propus să înlăture monarhia și nici să cedeze puterea poporului. Urmăreau să întroneze un sistem parlamentar după model englez, care să le recunoască drepturile politice și să reducă atribuțiile monarhului. Suveranitatea poporului a fost totuși proclamată, dar numai pentru a semna „pe planul principiilor” egalitatea tuturor în raport cu puterea, care presupunea și declararea rupturii în raport cu Vechiul Regim. Punându-se problema reprezentării populare, a fost invocată ideea de națiune. În perioada 1770 - 1780, filosofii care se opuneau absolutismului monarhic au evidențiat conceptul de națiune referindu-se la „copul politic” care îi cuprindea pe toți locuitorii regatului. Potrivit acestora, națiunea reprezintă o comunitate caracterizată printr-o istorie comună și afinități spirituale. Națiunea nu este identificată cu poporul alcătuit din culturi și comunități diversificate (de altfel, Franța anului 1789 cuprindea populații variate care vorbeau dialecte și chiar limbi diferite, singurul element de unitate constituindu-l instituția monarhiei). Între națiune și popor se păstrează o legătură puternică, poporul constituind reprezentarea politică a națiunii. Așadar, revoluționarii de la 1789 au abordat conceptul abstract de națiune pentru a evidenția „reprezentarea politică a poporului” și a unui „corp politic suveran”¹⁰.

Revoluția franceză a reprezentat punctul de plecare al construcției democratice. Societatea aristocratică și ereditară specifică Vechiului Regim a fost înlăturată, fiind lansată concepția că justiția se bazează pe rațiune și nu provine de la Dumnezeu și monarhie. Deși o bună parte a revoluționarilor s-au pronunțat pentru o ruptură bruscă, aceasta nu a avut loc, democratizarea fiind un fenomen care s-a desfășurat pe termen lung. În Franța, ea a căpătat o formă concretă abia către finele secolului al XIX-lea, ca urmare a unor evoluții complexe ce au constat în impunerea consultării populare, constituirea partidelor politice, aprofundarea practicilor electorale.

Prin urmare, remarcăm individualizarea a două viziuni asupra reprezentării politice provenind din două tradiții intelectuale: cea engleză și cea franceză. Prima vizează separarea și echilibrul dintre puteri, chestiune dezbătută de gânditorii englezi și de Montesquieu, în timp ce a doua se bazează pe viziunea lui Rousseau asupra voinței generale. Cele două tipare politice se află astfel în opoziție: pe de o parte liberalismul englez caracterizat prin pluralism, acordând un rol important „rangurilor, corpurilor, claselor și grupurilor particulare”, iar pe de altă parte concepția unitară despre cetățenie de sorginte franceză introdusă în mod brusc în urma Revoluției¹¹.

Potrivit viziunii britanice, libertatea în raport cu puterea poate fi perpetuată dacă sunt protejate „apartenențele și atașamentele particulare”. Această idee a apărut în timp, după Edmund Burke avându-și originea în primul document de referință adoptat în Anglia: *Magna*

¹⁰ *Ibidem*, pp. 345-347.

¹¹ Dominique Schnapper în colaborare cu Christian Bachelier, *Ce este cetățenia?* / Iași, Editura Polirom, 2001, p. 22.

Charta (1215), care a inspirat documentele ulterioare. De altfel, *Magna Charta* este și astăzi invocată ca precedent atât în Marea Britanie cât și în Statele Unite. A urmat *Habeas Corpus Act* din 1679 care făcea referire la apărarea drepturilor individuale în raport cu puterea opresoare. Odată cu Revoluția Glorioasă a fost depășită o nouă etapă: înlăturarea dinastiei Stuart și instalarea celei de Hanovra a însemnat totodată și eradicarea absolutismului regal și afirmarea Parlamentului ca principala instituție a statului. Însă, Revoluția Glorioasă se înscria într-o etapă a unui curs firesc. A urmat un șir lung de reforme, care au condus la democratizarea politică fără a altera structura socială. De la jumătatea secolului al XIX-lea funcționarea cabinetului depindea de votul acordat de Camera Comunelor, un pas decisiv în democratizarea regimului parlamentar. A urmat votarea unor legi electorale de mare importanță în anii 1832 și 1867, prin care s-a diversificat participarea categoriilor sociale la practica politică. Atribuțiile Camerei Lorzilor au fost limitate prin reforma din 1911. În consecință, Parlamentul britanic a evoluat, în absența unei revoluții, de la o instituție care urmărea să limiteze puterea monarhului către o structură politică de „elaborare” democratică. Democrația britanică a păstrat însă ideea de pluralism potrivit căreia grupurile sociale diverse trebuie să dispună de reprezentare politică, interesele particulare contribuind, în mod esențial, la interesul societății în ansamblul său¹².

Realitatea istorică a fost cu totul alta în Franța. Cetățeanul a devenit personaj politic în urma unei revoluții sângeroase. Modelul adoptat a fost cel promovat de Rousseau care considera că în vederea înlăturării inegalității și obținerea libertății de către „individul-cetățean”, trebuie să dispară toate corpurile intermediare dintre acesta și stat. Ca urmare a „voinței generale”, cetățeanul trebuie să dețină o relație „directă” cu statul, în opoziție cu situația social-politică din Anglia. Revoluționarii francezi nu considerau că interesul general reprezintă o sumă a intereselor particulare. Robespierre evoca interesul general în defavoarea indivizilor „concreți”. În cadrul „voinței generale” se contopesc „voințele particulare”, afirma Rousseau. Corpul politic și individul formează un tot, libertatea individului confundându-se cu „respectarea suveranității poporului din care face parte”. În Anglia, cetățenia a fost mai întâi liberală și aristocratică apoi s-a democratizat, iar în Franța, dimpotrivă, a fost mai întâi revoluționară și democratică, devenind mai apoi și liberală. Cetățeanul, după model englez a fost, mai întâi de toate, liberal, solicitând „siguranța persoanelor, libertatea de a gândi, de a vorbi și de a acționa”. Cetățeanul după model francez a fost la început democrat, libertatea sa politică s-a manifestându-se prin acceptarea suveranității colective în absența respectării libertăților fundamentale și principiilor liberale¹³.

¹² *Ibidem*, pp. 23-25.

¹³ *Ibidem*, pp. 26-29.

BIBLIOGRAPHY

- BOSHER, J.F., *The French Revolution*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1989.
- BLUCHE, Frédéric, Stéphane Rials, Jean Tulard, *La Révolution française*, Paris, Presses Universitaires de France, 1989.
- BOIA, Lucian, *Mitul democrației*, Ed. a 4-a, București, Humanitas, 2016.
- CHAUNU, Pierre, *Civilizația Europei în Secolul Luminilor*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1986.
- FERGUSON, Niall, *Civilizația. Vestul și Restul*, Iași, Editura Polirom, 2011.
- Idem, *Marele Declin: cum decad instituțiile și mor economiile*, Iași, Editura Polirom, 2014.
- GEARY, Patrick J., *Mitul națiunilor: originile medievale ale Europei*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2007.
- LE BON, Gustave, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, București, Editura Anima, 1992.
- MANENT, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului: zece lecții*, București, Humanitas, 2013.
- NAY, Oliver, *Istoria ideilor politice*, trad. de Vasile Sabin, Iași, Editura Polirom, 2008.
- North, Douglass C., John Wallis și Barry R. Weingast, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge, 2009.
- SARTORI, Giovanni, *Teoria democrației reinterpretată*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- STOICA, Adrian-Claudiu, *Europa la apogeu: o viziune istorică asupra lumii moderne europene*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015.